

Бондарчук Н.В.,

*к.е.н., доцент, кафедра обліку і аудиту, Дніпропетровський державний аграрний
університет*

ІНФОРМАЦІЙНО-КОНСУЛЬТАЦІЙНІ ПОСЛУГИ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ: ДОСВІД КРАЇН З РОЗВИНЕНОЮ ЕКОНОМІКОЮ

***Анотація:** в статті досліджено формування етапів процесу інформаційно-консультаційного обслуговування в сільському господарстві, проаналізовано існуючі моделі організації інформаційно-консультаційних служб в розвинених країнах, вказано їх переваги та недоліки.*

***Ключові слова:** послуга, інформація, інформаційно-консультаційні послуги, інформаційно-консультаційна служба, моделі організації інформаційно-консультаційних служб:*

Вступ. Негативні результати господарювання в АПК України значною мірою обумовлені екстенсивними тенденціями в сільському господарстві і його низьким науково-технічним рівнем. На сьогодні продовжує зростати розрив між наукою й виробництвом, сільське господарство залишають висококваліфіковані фахівці і, як наслідок, спостерігається низька ефективність і конкурентоспроможність виробництва. Не використовується в достатній мірі потенціал наукових і освітніх установ, органів управління АПК всіх рівнів, агропромислових асоціацій і союзів. У сформованих умовах, на наш погляд,

розвиток інформаційно-комунікаційної системи є одним з найбільш важливих пріоритетів аграрної політики.

Для України ця проблема має особливу актуальність. Вона широко розглядається на державному й регіональному рівнях. Багато її аспектів є ключовими напрямками в програмах розвитку як самого ринку АПК, так і окремих його галузей.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми розвитку інформаційно-консультаційних послуг в різних аспектах досліджувало багато вчених-економістів, серед яких: В.М. Баутін, А.М. Гатаулін, Д. Буфорд, Р.Евенсон та інші

Постановка задачі. В ході проведеного дослідження виявити основні етапи формування інформаційно-консультаційних послуг в сільському господарстві та проаналізувати існуючі моделі організації інформаційно-консультаційних служб: виявити переваги та недоліки.

Результати дослідження. Специфіка інформаційно-консультаційного процесу в сільському господарстві виходить з об'єктивних особливостей галузі. В основі найбільш вагомих рис галузі знаходяться, насамперед, природно-біологічні особливості сільськогосподарського виробництва (використання землі як основного засобу виробництва, застосування біологічних об'єктів (рослин та тварин) як предметів праці, залежність від зональних і природно-біологічних умов тощо). Природно-біологічні особливості обумовлюють техніко-технологічну специфіку галузі (сезонність виробництва; довжина технологічних циклів; мобільність більшості засобів праці; різноманіття й незамінність факторів, що впливають на результат виробництва тощо). На основі цих загальних рис у процесі історичного розвитку сформувалися соціально-економічні особливості галузі.

З точки зору інформаційно-консультаційного обслуговування можна виділити наступні відмінні риси сільського господарства:

- по мірі виснаження земельних ресурсів екстенсивні фактори в землеробстві мають поступатися місцем інтенсивним, що дозволяє одержати більше продукції з одиниці площі;
- рівень спеціалізації сільськогосподарських підприємств у цілому є набагато нижчим, ніж в інших галузях, що пов'язане з необхідністю раціонального використання землі, сезонністю виробництва сільськогосподарської продукції, внаслідок чого потрібно організувати найбільш повне використання робочої сили, техніки протягом року;
- реорганізовані сільськогосподарські підприємства, утворений сектор фермерських господарств і особистісних підсобних господарств, не в змозі здійснювати самостійно заходи щодо розвитку виробництва, які, як правило, вимагають капітальних вкладень;
- більша довжина технологічного циклу, залежність від природно-кліматичних факторів унеможливує прогнозування результатів виробництва. Великий проміжок часу між матеріальними витратами і їхніми результатами приводить до необхідності широко використовувати механізм кредитування;

- внаслідок відносно невеликих розмірів сільськогосподарських підприємств ряд виробничо-господарських функцій в галузі виконується спеціалізованими службами (машинно-тракторними станціями, агрохімічними службами, будівельними організаціями тощо);
- особливості сільськогосподарського виробництва й розвиток НТП збільшують потребу господарств у висококваліфікованих кадрах або в професійних консультаціях;
- в сільськогосподарському виробництві в більшому обсязі, ніж в інших галузях, фонди відтворення формуються за рахунок власної продукції. Отже, для безперебійного забезпечення процесу виробництва необхідно створювати в значних розмірах страхові фонди;
- в умовах різноманітних форм власності потрібні особливі форми впливу з боку держави (реалізація науково-технічної політики, забезпечення інформаційної бази, податкова й кредитна політика тощо).

Крім галузевих особливостей процесу інформаційно-консультаційного обслуговування в АПК, необхідно враховувати особливості змісту інформаційно-консультаційного процесу.

Аналіз сучасних підходів з питань ефективного доведення відповідних знань до сільськогосподарських товаровиробників свідчить про те, що можна виділити шість етапів цього процесу (рис. 1) [1,3].

Основними структуроутворюючими ланками в інформаційно-консультаційному циклі є науково-дослідні й освітні установи державного й регіонального рівнів. Ці установи здійснюють як фундаментальні, так і прикладні дослідження, але для процесу впровадження досягнень НТП особливу роль грають науково-технічні розробки.

Під науково-технічними розробками розуміють сукупність дослідно-конструкторських, проектно-технологічних та інших робіт, що забезпечують реалізацію досягнень НТП або сприяють еволюційному поліпшенню існуючих елементів виробництва. У процесі науково-технічних розробок створюються документація й зразки нової техніки, наукові рекомендації з нової технології й організації виробництва й тощо.



Рис. 1. Етапи процесу інформаційно-консультаційного обслуговування в АПК

На наступному етапі проводиться збір, обробка й аналіз інформації де окрім наукових і освітніх установ також участь беруть різні інформаційні й адміністративні органи (управління сільського господарства всіх рівнів, бібліотеки, центри науково-технічної інформації, інформаційно-консультаційні центри й т.д.). Вся науково-технічна й ринкова інформація має потребу в обробці та аналізі. На цьому етапі відбувається її перерозподіл за галузями виробництва й напрямками знань, а також перетворення в доступний вигляд для споживачів.

Наступним важливим етапом, що включає в себе елементи двох попередніх, є процес доведення інформації до споживача. Науково-технічні розробки на цьому етапі проходять апробацію, доробку з погляду технологічності їх виробництва, визначається місткість ринку й необхідність їх серійного виробництва.

Навчання, тиражування, застосування нових знань. Основним завданням цієї стадії є забезпечення масового застосування нових знань в тому об'ємі, який відповідає потребам виробництва, з високою якістю й мінімальними витратами.

Впровадження й використання є одним з найважливіших етапів інформаційно-консультаційного циклу, стосовно якого всі попередні стадії носили попередній характер. За допомогою консультантів або без них відбувається впровадження науково-технічних розробок, удосконалення різних виробничих і управлінських циклів.

На етапі оцінки результатів і формування замовлення для науки відбувається визначення ефективності не тільки будь-яких нововведень, але й всього інформаційно-консультаційного процесу. Якщо на попередніх етапах існували витрати інформаційно-консультаційної служби, то на цьому етапі наступає

віддача, а саме товаровиробники отримують прибуток, витрати на інформаційно-консультаційні послуги окупаються, виникає потреба у подальшому вдосконаленні елементів відтворювального процесу. В кінцевому розумінні, це веде до початку нового інформаційно-консультаційного циклу.

У сільському господарстві цей процес обумовлюється розвитком сфери інформаційно-комунікаційних послуг. На даному етапі одним з найважливіших і принципових питань є вибір моделі (або декількох моделей), що дозволяє забезпечити максимальний і швидкий ефект із найменшими витратами. Нам необхідно враховувати досвід роботи консультаційних служб в інших країнах, які досягли високого рівня розвитку сільського господарства. У світовій практиці існує цілий ряд моделей організації інформаційно-консультаційних служб для сільських товаровиробників. Кожна з них вимагає наявності відповідних умов для свого розвитку, пов'язаних з історично сформованою ситуацією в країні або регіоні, економічним становищем, державною аграрною політикою, традиціями в галузі тощо.

Аналіз літератури дозволив виділити наступні моделі організації інформаційно-консультаційних служб:

1. Служби, які створюються як структурні підрозділи галузевих органів управління - міністерства аграрної політики, органів місцевого самоврядування.
2. Служби, які створені на базі великих регіональних або галузевих університетів, сільськогосподарських коледжів і профільних шкіл.
3. Фермерські організації або об'єднання по наданню консультаційних послуг.
4. Консультаційні служби як підрозділи комерційних фірм.
5. Приватні консультаційні служби.

Кожна із представлених моделей має переваги та недоліки. Розглянемо кожне із цих формувань.

1. Служби, які створюються як структурні підрозділи галузевих органів управління - міністерства аграрної політики, органів місцевого самоврядування. Прикладом моделі організації такої служби може служити державна консультаційна служба при Міністерстві сільського господарства у Німеччині. У Міністерстві створено спеціальний підрозділ, який координує роботу окружних консультаційних бюро з питань консультування, навчання й підвищення кваліфікації. У структурі служби є 50 бюро консультування й навчання, які входять до складу окружного управління сільського господарства. Тут працюють державні консультанти [4].

Основними перевагами такої моделі є те, що дана служба здатна робити значний вплив на формування державної політики в аграрному та соціальному секторах економіки, оскільки співробітники служби одночасно є співробітниками відповідних органів управління галуззю. При формуванні інформаційно-консультаційної служби в органах управління використовується вже існуюча й, як правило, досить потужна матеріально-технічна база, а також кваліфіковані й досвідчені кадри державних адміністративних установ. Це дозволяє створити службу й почати її функціонування в короткий термін і з мінімальними витратами.

Основними недоліками є те, що втручання служби в політику може вступати в протиріччя з одним з основних принципів інформаційно-консультаційної служби. Відповідно до цього принципу, консультаційну службу не можна використовувати в політичних цілях, оскільки це неминуче приведе до підриву її авторитету у товаровиробників, оскільки загальнонаціональні політичні цілі не завжди збігаються із цілями сільських товаровиробників.

Фінансування служби здійснюється як державою, так і спеціалізованими виробничими об'єднаннями в пропорції 1:1. Консультанти наймаються на конкурсній основі. В окремих окружних управліннях сільського господарства є центри навчання (на базі сільськогосподарських технікумів). У таких округах консультанти поєднують функції консультування й викладання в Центрі навчання.

2. Служби, які створені на базі великих регіональних або галузевих університетів, сільськогосподарських коледжів і профільних шкіл. Така модель інформаційно-консультаційної служби формується, як правило, на базі великих регіональних або аграрних університетів. Вперше така модель з'явилася в Англії, але свою назву одержала з американської практики - модель «land-grant університетів».

Перевагами моделі є:

- при формуванні інформаційно-консультаційної служби використовується потужна матеріально-технічна й учбово-методична база університетів;
- досвід і висока кваліфікація професорсько-викладацького та наукового персоналу факультетів, кафедр і лабораторій різного профілю гарантують високу якість консультаційних послуг товаровиробникам практично у всіх областях аграрної науки й практики;
- широкі зв'язки університетів з науковими, адміністративними, комерційними й іншими організаціями, а також із сільськогосподарськими підприємствами, їх авторитет у регіонах дозволяють університетам значно впливати на формування аграрної політики;
- довіра товаровиробників до консультантів, викладачів і фахівців служб є значно вищою, ніж до урядовців, що створює винятково сприятливі умови для ефективної реалізації агентами служби своїх основних функцій.

Значних недоліків у даній моделі не виявлено. Однак слід зазначити, що у всіх країнах, де застосовується дана модель, фінансування здійснюється за рахунок бюджетних коштів. При вирішенні питань фінансування консультаційних послуг багато вчених поєднують погляди, що такі роботи повинні виконуватись безоплатно. Однак при дефіциті державного бюджету механізм реалізації консультування є проблематичним, тому окремі служби переходять на принципи самофінансування або часткового відшкодування витрат.

В інформаційно-консультаційній службі консультанти працюють на основі контрактів з Департаментом сільського господарства. В університетах розробляються конкретні програми розвитку інформаційно-консультаційної служби, які реалізуються на місцевому рівні в округах. Професори й

викладачі університетів відповідно до їх індивідуальних контрактів можуть суміщати цю діяльність з проведенням наукових досліджень, викладанням, консультативною діяльністю.

3. Фермерські організації або об'єднання по наданню консультативних послуг. Така модель має наступні переваги:

- служба формується й управляється безпосередніми користувачами, що гарантує більший ступінь мотивації забезпечення високої якості послуг, які надаються;
- співробітники інформаційно-консультативної служби більше орієнтуються на існуючих проблемах товаровиробників;
- об'єднання й організації товаровиробників надають гарні можливості для використання індивідуальних і групових методів роботи;
- служба пропонує консультації практично за всіма видами діяльності сільськогосподарських підприємств.

Недоліками цих об'єднань полягає в наступному:

- такі об'єднання призначені в основному для обслуговування учасників об'єднання;
- орієнтовані на потреби товаровиробників, представники яких мають вплив на рішення організації.

Найбільший розвиток дана модель організації служби знайшла в Данії, де консультативні центри створюються фермерськими союзами та функціонують під їх наглядом та підтримкою.

Основну частину видатків, пов'язаних з розширенням робіт служби, беруть на себе товаровиробники. Державні субсидії на ці цілі в останні роки не тільки не збільшилися, але навіть трохи зменшилися, хоча стартова позиція держави становила 50%. Такий напрямок, як надання допомоги по веденню обліку у фермерських господарствах, не фінансується державою. За винятком цього частка бюджетного фінансування за іншими напрямками становить 30%. Інші витрати компенсуються за рахунок внесків у місцеві союзи фермерів і безпосередньої оплати за послуги.

Вся система датської сільськогосподарської консультативної служби має 90 місцевих центрів, що охоплюють територію всієї країни [1, с. 12].

4. Консультативні служби як підрозділи комерційних фірм. В останні десятиліття широкого розповсюдження набуло надання консультативних послуг комерційними фірмами, які займаються виробництвом і поширенням матеріально-технічних ресурсів для сільського господарства, розробкою та впровадженням нових сортів і технологій тощо. Для цього в структурі таких фірм створюються спеціальні підрозділи, в обов'язок яких входить підбір потенційних клієнтів, проведення консультацій з питань правильного використання ресурсів, що надаються фірмою, або застосування пропонованих технологій.

Організація інформаційно-консультаційної служби у складі комерційних фірм має ряд переваг:

- робота таких служб, як правило, організована більш ефективно й менш бюрократично, чим державних;
- служби комерційних фірм можуть залучати кваліфікованих фахівців, завдяки більш високій оплаті праці.

Але дана модель не позбавлена й істотних недоліків:

- співробітники інформаційно-консультаційної служби повинні забезпечити реалізацію інтересів фірм у відповідності із своїми службовими обов'язками, які можуть не збігатися з інтересами товаровиробників;
- консультації надаються товаровиробникам агентами служби тільки в тій області, у якій працює фірма. При цьому важко очікувати від консультантів об'єктивних оцінок продукції й технологій консультиуючих фірм.

Дана форма організації консультативної служби розповсюджена в багатьох країнах з розвинутою економікою. Державні інформаційно-консультаційні служби в цих країнах усе більше усвідомлюють, що комерційні фірми відіграють важливу роль у наданні консультаційних послуг сільським товаровиробникам. Вони займають значне місце на ринку консультаційних послуг і фактично є конкурентами для державних інформаційно-консультативних служб. Тому державні служби практично поставлені перед фактом існування сильного суперника й намагаються більше доповнювати, чим дублювати функції служб комерційних фірм, пропонуючи ті послуги, які вони можуть забезпечити дешевше або більш високої якості.

5. Приватні консультаційні служби. Ця форма організації знайшла широкого розповсюдження у світі. Як свідчить історичний, головною причиною виникнення консультаційних служб практично у всіх країнах була криза сільського господарства. Приватні служби мають як переваги так і слабкі сторони.

Консультації, які надаються на платній основі, підсилюють спрямованість служби на проблеми користувачів і підвищують ефективність взаємовідносин між консультантом і клієнтом. Зворотний зв'язок (товаровиробник-консультант) є більш тісним і діючим, оскільки клієнт, оплачуючи консультаційні послуги, очікує значного ефекту від вкладених коштів і висуває законні вимоги до якості послуг, які надаються. З іншого боку, приватна консультаційна служба повністю залежить від зацікавленості товаровиробників в одержанні послуг і бажання платити за них.

До слабких сторін цієї моделі відносяться:

- приватні служби відносно віддалені від державних інститутів, які взаємодіють із сільськими товаровиробниками;

- нерідко використовується практика, коли приватні консультанти не тільки одержують свою плату за послуги, але й комісійні від продажу продукції, яку вони що вони рекомендували;

- існує точка зору, що стягнення плати за послуги знижує доступність сільськогосподарських консультаційних послуг для товаровиробників з низькими доходами та тих, які знаходяться в зоні ризикованого землеробства.

Приватні консультаційні служби відіграють важливу роль у розвитку сільського господарства багатьох країн, наприклад, Англії, Уельсу, Нової Зеландії й ін. Співробітництво оформляється у вигляді контракту. У деяких областях (здоров'я тварин, диверсифікованість діяльності, захист навколишнього середовища) консультації залишаються безкоштовними, оскільки вони фінансуються за рахунок коштів, що виділяються Міністерством сільського господарства.

Таким чином, аналіз принципів побудови вже створених систем консультаційних служб, що функціонують у різних країнах, дозволяє виявити загальні риси та відмінності. Загальною рисою є те, що з моменту створення й до типового оформлення всі вони перебували на утриманні держави та надавали послуги безкоштовно. Сьогодні по всіх країнах частка державної підтримки становить близько 40%.

Відмінність полягає у наступному: структурні побудови (у складі державних служб є комерційні групи);

- різна частка державної підтримки (від 20 до 100%);
- диференціація оплати послуг (консультація за широким спектром питань надається безкоштовно або за рахунок бюджету; всі інші - на комерційній основі);
- формування інноваційної інформації (у більшості країн основним її джерелом є наукові центри й вищі навчальні заклади);
- методи поширення інформації (переважними як для державних служб, так і для приватних фірм є особисте спілкування з товаровиробником, знайомство з господарством, навчання на курсах перепідготовки, спеціалізованих семінарах, виставках і т.д.);
- способи поширення інформації (всі країни поетапно йдуть до глобальної телекомунікаційної системи; у США й Австралії вона діє в повному обсязі, у Канаді завершується її оформлення; у невеликих країнах не форсують її реалізацію - типової технічної ідеології в них немає).

Висновки. Таким чином, аналізуючи вищевикладений матеріал, можна зробити ряд принципових висновків

По-перше, взаємодія учасників відтворювального процесу в сфері інформаційно-консультаційного обслуговування має ряд характерних рис, виражених у специфіці галузі й самого інформаційно-консультаційного циклу. Ці особливості носять природно-біологічний характер, що обумовлює техніко-технологічну, організаційну й соціально-економічну формацію галузі. Сутність інформаційно-

консультаційного процесу визначається основними стадіями, ефективність кожної з яких визначається на заключному етапі, коли витрати на інформаційно-консультаційні послуги окупаються, що веде до початку нового циклу. Ця циклічність викликана об'єктивною багатоплановістю ринкових зв'язків, які проявляються на кожному етапі у вигляді взаємодії окремих ланок інфраструктури.

По-друге, аналіз світового досвіду в створенні інформаційно-консультаційних структур дає широкі можливості у виборі моделі служби. З огляду на особливості України, нам представляється доцільним організація інформаційно-консультаційної служби на базі науково-дослідних і освітніх установ, а також при управліннях сільського господарства. При цьому основне фінансування на початковому етапі має з бюджету, з поступовим впровадженням платних послуг.

Література:

1. Баутин В.М. Информационно-консультационная служба в сельском хозяйстве /В.М. Баутин, Л.К.Красногир. –М.:Информагротех, 1995.-83с.
2. Журавський В.С. Україна на шляху до інформаційного суспільства [Текст] / [В.С. Журавський, М.К. Родіонов, І.Б Жилиєв].- К. : Політехніка, 2004. - 482 с
3. Попов Г.И. Внедрение в производство научно-технических достижений / Г.И. Попов // Экономика сельского хозяйства.- 1980. - №10. – С.62-66.
4. Филатов В.И. Система консультационной службы в сельском хозяйстве Германии/ В.И. Филатов // Информ. бюл. МСХП РФ. – М.: Информагротех, 1997.- №7-8.- С.37-39